

Tür: İnceleme Makalesi

Kabul Tarihi: 10 Haziran 2024

Gönderim Tarihi: 28 Mayıs 2024

Yayımlanma Tarihi: 25 Haziran 2024

Atıf Künyesi: Aydın, Mustafa Fatih (2024), “Türk Edebiyatında Polisiye Roman Kurgusu Üzerine Bir Değerlendirme” **International Journal of Turkish Academic Studies (TURAS)**, C. 5, S. 1, s. 105- 116.

“TÜRK EDEBİYATINDA POLİSİYE ROMAN KURGUSU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME”¹

Mustafa Fatih AYDIN ²

 10.54566/turas.1491062

ÖZ

Türk polisiye edebiyatının yaklaşık 140 yıllık bir geçmişi vardır. Bu süreç içerisinde edebiyatımızın önemli edebî şahsiyetlerinin yanı sıra gazete ve dergilerin bir köşesinde kalmış ve unutulmuş pek çok yazarın tefrika halinde yazılmış polisiye türde eseri olduğu tespit edilir. Tüm bu eserler incelendiğinde polisiye edebiyatın kurgu bakımından zengin içeriklere sahip olduğu anlaşılır. Karmaşık ve iç içe geçmiş olay örgüleri içinde; bilgi, varlık, zaman, mekân konusunda pek çok felsefi şubenin fikirselsel alt yapısından teşekkül ettikleri psikolojik, sosyal, siyasal, iktisadi mevzulara temas eden eserlerin yazıldığı görülür. Polisiye edebiyat ürünlerinde; kent, yalnızlık, aşk, yabancılaşma, adalet, özgürlük, şiddet, kurgu, adalet, cinsellik gibi temel izleklerinin varlığı göze çarpar.

¹ Bu çalışma; Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Prof. Dr. Veysel ŞAHİN danışmanlığında hazırlanan “Kurmaca Tekniği Bakımından Türk Edebiyatında Polisiye Roman” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

² Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: fatihaydin@kilis.edu.tr, ORCID 0000-0002-2123-0695

Yazarların; soruşturmacı, suçlu ve kurbanın yer aldığı edebî ve ebedi üçgeninde kurguladığı olaylar, oyun-kurgu-muamma ilişkisinin en güzel örneklerini gösterir. Polisiye türün özellikle bellek ve üst kurmaca gibi zamansal ve kurgusal yöne sürekli atıfta bulunması, bu türün özellikle insan zihninin kurguyla kurduğu analogilerle metnin entrik kurgu eğrilerine neden sonuç bağıyla yön verdiği anlaşılır. Geleneksel polis tiplerinin, modern dönem dedektiflerinin arketipleri olması aynı zamanda değişen dönüşen insan tipinin de tarihçesini aktarır. Çalışmada birçok polisiye eser örnek alınarak türün kullandığı anlatım yöntem ve teknikleri çerçevesinde değerlendirilir. **Anahtar Kelimeler:** Roman, Polisiye, Kurgu, Bellek, Üst Kurmaca, Kent, Suç, Suçlu.

“AN EVALUATION ON POLICE NOVEL FICTION IN TURKISH LITERATURE”

ABSTRACT

Turkish detective fiction literature has a history of approximately 140 years. During this period, in addition to the important literary figures of our literature, it is determined that many forgotten authors who have remained in a corner of newspapers and magazines have written detective fiction works. When all these works are analyzed, it is understood that detective fiction has rich content in terms of fiction. Within complex and intertwined plots; it is seen that works that touch upon psychological, social, political and economic issues, which are formed from the intellectual substructure of many philosophical branches on knowledge, existence, time and space, are written. The presence of basic themes such as the city, loneliness, love, alienation, justice, freedom, violence, fiction, fairness, and sexuality stand out in detective fiction. The events fictionalized by the authors in the literary and eternal triangle involving the investigator, the criminal and the victim show the best examples of the play-fiction-mystery relationship. The crime fiction genre's constant references to temporal and fictional aspects such as memory and metafiction show that this genre, especially the human mind, establishes an analogical connection with fiction and directs the intriguing fictional curves of the text with cause and effect. The fact that traditional police types are the archetypes of modern era detectives also conveys the history of the changing and transforming human type. In the study, many detective works are taken as examples and evaluated within the framework of the narrative methods and techniques used by the genre. **Keywords:** Novel, Crime Fiction, Fiction, Memory, Metafiction, City, Crime, Criminal.

GİRİŞ

Güvenlik birimi olan polis; devlet otorite ve güvenliğini koruyan, huzur, ahlâk ve düzeni tesis eden, yetkisini "iktidar," "disiplin" ve "yönetim zihniyeti" ile aynı anlama gelecek denli soyut bir biçimde kullan(arak)" (Neocleous, 2013: 23) yansıtan bir kavram olarak belirtilir. Türk edebiyatında birçok roman ve öykü kurgusunda polisin az ya da çok

kurguya etki ettiği görülür. Polisin olduğu her eser, polisiye olarak değerlendirilmezse de hemen her dönemde politik olayların ve durumların etkisiyle Türk edebiyatının bir polis edebiyatına sahip olduğu anlaşılır. Bunun yanı sıra, Türk edebiyatında, polisiye bir edebiyatın olmadığı ya da nitelik ve nicelik bakımından yetersiz olduğu kanısı da hâkimdir. Oysa Türk edebiyatında Tanzimat'tan günümüze kadar yüzlerce polisiye roman-öykü yazıldığı, yazarların ve okurların türe talebinin yüksek olduğu anlaşılır. Polisiye roman türü; kurgu unsurunun ön planda olduğu soruşturmacı, suçlu, kurban gibi unsurların etrafında bir muamma oluşturularak birtakım kavram, değer ve yargıları sorgulayan bir türdür. Genel anlamda Türk polisiye edebiyatının özgünlük açısından ne derece özgün bir kurguya sahip olduğu da tartışmaya açık bir konu olmakla beraber, eser incelemelerinde polisiye edebiyatımızın genel anlamda özgün olmadığı, ithal kurgular üretildiği ve popüler yabancı yazarların eserlerinden kurgu ödünçlemeleri yapıldığı görülür.

Dünya edebiyatında Sherlock Holmes, Arsené Lupin, Nat Pinkerton, Hercule Poirot, Miss Marple, *Sarı Oda* isimli romanın kahramanı Joseph Rouletabille gibi kahramanların yer aldığı öykü romanların Türkçeye çevirileri yapılır ve bu kahramanların yer aldığı öykü-romanların kurguda izlediği şematik tablo uzun yıllar Türk edebiyatını da etkisi altına alır. Tür hakkında diğer bir tartışma konusu ise, polisiye edebiyatın popüler edebiyat ürünü sayılması konusunda çıkan tartışmalardır. Polisiye edebiyata getirilen bu tip eleştiriler sadece Türk edebiyatında değil dünya edebiyatında da pek çok araştırmacının üzerinde tartıştığı konular arasında yer alır. Burada da genel kanı bu türün popüler edebiyat ürünü olduğu noktasında birleşir. İncelenen eserlerden edebi dil kıymeti açısından nitelikli eserler olsa da genellikle edebi dil yetkinliğinin zayıf olduğu ve bu türün aslında kurgu bakımından daha zengin olduğudur. "Kurgu bir romanın iskeletini oluşturan yapı ve tekniklere işaret eder. Kurgu parçaların toplamından ortaya çıkan bir üst yapıdır." (Güzel, 2022: 120). Bu bakımdan polisiye romanlar kurguyu oluşturma adına yazarların pek çok kurgu tekniğini kullandığı özel bir bellekse türdür. Polisiye romanlarda; "Kurmaca anlatılan öykü, birbirini izleyen, birbirine eklenen gerçek, gerçeğe benzer, ya da düşsel olayların tümü" (Eziler Kıran – Kıran, 2003: 42) olarak tanımlanır. Bu anlamda polisiye edebiyatta özellikle kurmaca-gerçek karşıtlığı sürekli irdelenen bir çatışma durumunu oluşturur. "Çatışma, yabancılaşmanın temel eylemsel görüntüsü olduğu için hem bireysel hem de toplumsal olanı açılar. (Şahin, 2017: 212). Bu çatışma durumu, bireyi parantezine alan bir toplumun yabancılaşma, yalnızlık, hınç gibi duygu durumlarını da körükleyerek suça iten sebepleri oluşturur. Suç katil ile toplumun ülküsel değerlerini üzerinde bulunduran dedektif için bir *dolayımlayıcı* haline gelir.

Türk edebiyatında polisiye roman; sır, gizem ve esrar öğeleri etrafında biçimlenen bir kurguyla doğar. Eserlerde özellikle gotik dönem şatolarını ve bu şatolarda meydana gelen esrarengiz durumları andıran bir korku, endişe duygusunun da hâkim olduğu gözlenir. Spiritüalizm, manyetizma gibi olağan dışı durumlar, kolektif ve bireysel bir bilinç ve bilinçdışı öğeler, özellikle geleneksel polisiye edebiyatın başat konuları arasında yer alır. Polisiye edebiyat aklın, bilimin, aydınlanma çağının bir ürünü olduğu için kurguda sürekli bu tip olağan dışı durumları dışlayarak olayları belli bir mantık zeminine oturtulmaya çalışılır. Kapalı bir oda, konak, köşk ya da yalı mekânlarında ve özellikle

kalabalık bir çevrenin hazır bulunuşu sırasında gerçekleşen cinayetler ve bu cinayetlerin kapalı bir mekânda işlenmesi durumunun imkânsızlığı üzerinden muamma durumunu yapılandıran kurgular, polisiye romanın esas kurgu ögesini yani muamma unsurunu perçinleştirme adına yapılır. İşlenen bu suç ve ardından yürütülen soruşturma matematik, mantık gibi bilimlere ait bir problem ve denklemin bu bilimlerin yöntemlerine yapılan analogisi yolu ve yöntemiyle oluşturulur. Klasik tarz polisiye öykü ve romanlar genellikle çağın felsefi görüşlerini, toplumun kültürel kodlarını ve cinayetin oluşturduğu istifham durumunu çözmeye yöneliktir. Bu durum yavaş yavaş yerini toplumsal parantezine alan bir kurgu dünyasıyla değişir. Roman bu nedenle; toplumsal, iktisadi ve siyasi durumlara da temas eder hale gelir. Polisiye tür; gazete ve gazetecilik edebiyatıdır. Türün başlangıcından günümüze kadar hemen her romanın bir şekilde gazete ile ilgili bir terime, kavrama temas etiği görülür. Polisiyenin çıkış kaynağı da gazetelerde yer alan tefrika dizilerdir. Bu tefrikalar, polisiye roman geleneğini oluşturan en önemli kaynaklardan biridir. Yazarının adının belli olmadığı ve *İleri* gazetesinde 1920 yılında tefrika edilen *Nazlı Hanımın Katili Kimdir?* romanı, İhsan isimli yazarın 1922 yılında *İleri* gazetesinde tefrika edilen *Fani Dedenin Esrarı*, 1921 yılında İhsan isimli yazarın *İleri*'de tefrika edilen Arnavut Köyü Cinayeti, Selim Nüzhet Gerçek'in 1922 yılında *İleri* gazetesinde tefrika edilen *Meçhul Kuvvetlere Kurban*, 1923 yılında *İleri* gazetesinde İhsan isimli yazarın yazdığı *Zehra'nın Sonu* romanı, Pertev Şevket'in *Kırmızı Köşkün Esrarı* isimli romanı, Mehmet Rauf'un 1928 yılında yazdığı *Define ve Kan Damlası* isimli romanı, Ethem İzzet Benice'nin 1926'da *Resimli Gazete* 'de tefrika edilen *Görünmeyen Cani* adlı romanı eski zamanlı gazetelerde tefrika edilen ve henüz bir kısmı da incelenmeyen eserlerdir. Ayrıca pek çok gazete ve dergide polisiye edebiyat üzerine tenkitlerin yer aldığı görülür. Gazetelerde yer alan hırsızlık ve cinayet vakalarına paralel olarak gazetelerde öykü ve roman konusu haline gelmesi durumu, polisiye romanın kurgu zenginliğini ve temelini oluşturur. Bunun yanı sıra polisiye türün başlamasında genellikle öykü formatında olan kısa eserler de görülür. "Polisiye romanın proleterleri olan ve Amerikalıların deyişiyile dime novels, bizim çevirimizle on paralık öyküler(de)" (Üyepazarcı, 2008: 147) yer alan bu tip kurgular polisiye edebiyatın arketiplerini oluşturur. Genellikle varis/muris meseleleri, yasak aşklar, değişen mülkiyet anlayışı, kültürel farklılıklar, liberalleşen bir ekonominin getirdiği rekabet durumları, yasa dışı suçlar polisiye romanların belli başlı konuları arasına girer. Bu nedenle denilebilir ki tarihsel olarak eski tarihli bir polisiye eserle günümüzde yazılan polisiye eserler arasında suç tipleri açısından paralellikler görülebilir. Uyuşturucu ticareti, tarihî eser kaçakçılığı, adam kaçırma, çeteleşen grupların işlediği eylemler polisiye romanların başlangıçtan beri değindiği suç türleri arasında yerini alır.

1. Polisiye Romanın Kurmaca Kişileri

Polis; bir antropolog, arkeolog, dilbilimci, tarihçi, bilim insanı, tefsirci gibi mesleklerin hasletlerini üzerinde barındırır. Olaya, nesneye temas etmek, bu olay ve nesnelerin arka planına nüfuz ederek gerçeği aramak ve hakikati ortaya çıkarmak soruşturmacının asli görevleri arasında yer alır. Suçlunun ise bu noktada; çıkarıcı, hilebaz, gerçeği deforme eden bir hakikat düşmanı olarak yer alması durumu, kurguda iki güç etrafında karşılıklı bir düelloya dönüşür.

Hafiye, zabıta, dedektif, müfettiş gibi isimlerle de anılan polis sözcüğü, romanlarda

tarihsel dönemlere göre değişkenlik gösterir. Geleneksel tarz polisiye eserlerde genellikle zabıta ve hafiye olarak adlandırılır. Daha sonra özellikle 1990 sonrası dedektif kavramının da polisiye eserlerde yoğunlukla kullanıldığı görülür. Polisin düşünme, davranış ve hareket biçimlerinin süreç içerisinde değişmesi, Tanzimat döneminden günümüze kadar belli bir polis tipolojisi oluşmasını sağlar. Geleneksel polisiye edebiyatın polis kişileri genellikle yarı tannasal bir hüviyette ön plana çıkmaktadır. Bu ilahi olana dönük özellikler polisin; mekân, zaman, eşya üzerinde daha etkin olmasını ve arka planını yüksek sezgi ve içe doğuşlarla tetkik etmesini sağlar. Türk edebiyatında kurt, hızır motifinin de bir devamı sayılabilecek bu profiller, toplumda meydana gelen bir kargaşa durumuna hızlı bir şekilde müdahale eder, ruhsal ve zihinsel manada tüm mesaisini ve konsantresini olayı çözmek için harcar. “Düşündü”, “zihnini taradı”, olayları bulduğu anda “zihninde şimşek çaktı” gibi ifadelerle belirtilen bu düşünsel süreç romanın kurgusunun ana omurgasını oluşturur. Meydana gelen suç olayını çözüm esnasında birçok kişi ya da kurumla iletişime geçer, onların tanık ve bilgi ifadelerini alır. Bu iletişim durumu romanda, “entrik kurgu ve dramatik aksiyonu yönlendiren ve oluşturan güçlerin en önemlisidir.” (Şahin, 2018: 27) çünkü polisin diğer unsurlarla sürekli iletişim halinde olması gerekir. Olayları araştırırken en ufak bir boşluğu, ihmali görmezden gelmez ve pürdikkat çalışır. Bu tip dedektiflerin zaaflarının olmaması, süfli lezzetlere karşı mesafeli duruşları, sürekli vakur ve dik duruşları da onları ulvi bir mertebeye yerleştirir. Dedektifin bu sarsılmaz pozisyonu günümüze kadar devam eder; Erva Vasıf Erak’ın *Bir Cinayet Daha* isimli romanında geçen; “Bu cinayetlerin aydınlatılması sırf bir muhakeme ve kurulan ustaca bir tasarıdan başka bir şey değildi, işte genç dedektiflerin bu tasarıları, Türk akıl ve muhakemesini bir kere daha ispat ediyor.” (Erak, 1945: 38) şeklinde belirtilerek dedektifin hünerleri olan muhakeme etme, olayları tasarılama yetisinden bahseder. Bu övgü hemen her romanda dedektif kişisine yapılan övgü ifadeleridir. Hemen her dönemde, politik polisiye eserler hariç, polis halk tarafından muteber görülür, saygı duyulur ve itimat edilir. Günümüz polisiyelerinde, Behzat Ç. gibi anti kahraman biçiminde olan polisler bile bu tip bir saygınlık durumuyla karşılaşılır. Bunun yanı sıra, polisiye eserlerde araştırmacı ve soruşturmacı mevkiinde yalnızca polisler, dedektifler yer almaz. Avukat, gazeteci başta olmak üzere toplumdan herhangi bir kişinin de bu pozisyonda yer alabileceği anlaşılır. Bu kişilerin, olayı çözmedeki bağlantısı, polisiye olaylara karşı ilgili oluşları, politik bir mevzu üzerinde ideolojik olarak ezilen, hor görülen ve ötekileştirilen kimlikleri savunma isteklerinden, bir gazete haberinde yer alan ancak çözülememiş bir suçun eksantrik duruşunun arzuyu harekete geçirmesinden yahut yazarın birtakım özel gerçekleri okura göstermesine aracı olması anlamında tercihte bulunması şeklinde gerçekleşir. Son dönem eserlerinde kadın kahramanların kadın duyarlılığını da yansıttığı romanlar dikkat çeker. Yaprak Öz’ün Yıldız Alatan, Piraye Şengel’in Azade, Esmahan Aykol’un Kati Hirşel isimli kadın dedektifleri buna örnek gösterilebilir. Bu kimliklerin her birinin kendine ve mesleğine özgü dünyayı algılayışları, düşünme ve davranış biçimleri, olaylara verdikleri tepkilerin farklı olması yazarın niyetine ve vermek istediği mesaja uygun olarak metinde tercih sebebi haline gelir. Geleneksel polisiyelerde hangi kimlikte olursa olsun, polis unsurunu harekete geçiren ve maceraya çağırın durum daha mistik bir durumda aktarılır. Soruşturmacı kişinin önüne içinde yazılı not bulunan bir şişe yahut bir mendil, bir kâğıt veya mektup parçası gibi

harekete geçirici nesnelere maceraya çağrıda önemli bir hususiyet gösterir. Polisiye romanda her şeyin yazılı bir şekilde olması yahut önemli bilgileri ve durumları yazıya geçirme zorunluluğu değişen dönüşen edebiyat ve dünya algısıyla da ilintilidir. Şifahi bir kültürün yazılı ve tutarlı olmayan aktarımının son bulması, her şeyin kontrol altına alınarak daha resmî ve formel manada yazıya geçirilerek muhafaza altına alma isteği, duygudan ziyade daha akli olana hitap etme özelliği, adli ve hukuki manada daha hesap verilebilirliği sağlama adına yapılan prosedürler, yazılı olan bilginin değer ve kıymetini artırır. Bu bakımdan polisiye tür; daha somut, reel, objektif, genel geçer, materyalist bir dünya görüşünün; soyut, bağınaz, doğma, mistik unsurlara karşı galebe çaldığı bir çağın edebiyat türü haline gelir.

Türk polisiye edebiyatında başkişinin karşısında bulunan ve karşıt güçlerde yer alan düşman unsuru da genellikle şeytan, hayalet, gölge, haydut gibi vasıflandırmalarla anılır. Bu anılma şeklinin toplumun bilince var olan suçlu ve düşman figürüne karşı duyduğu genel bir kanının da ifadesidir.

2. Mekânsal Kurgu

Polisiye romanlarda yazarların mekâna yaklaşımları ve mekânı kurgulama biçimleri de diğer roman türlerine göre biraz farklıdır. Bu türde yazılan romanlarda mekân, bir odaklanma yeri, odaklanma nesnesi biçiminde belirir. Geleneksel anlatılarda polisiye eserler, mekânı olayın merkezi haline getirirler. Bu romanlarda olaylar genellikle köşk, konak, yalı mekânlarında geçer. Bu tip mekânların; “zamanın izlerini içinde taşıyan, geçmişin bilgisini, tecrübesini, yaşam kodlarını, siyasi, kültürel, sosyolojik verilerini kaydeden bir bellek” (Şahin, 2023: 110) olmasının yanı sıra yazarlarca; otoriter, üst zümre ve imparatorluğun kullandığı sarayın eğretilmesi biçiminde düşünüldüğü anlaşılır. Dedektif olaydan sonra hemen bu tip mekânlara intikal ederek olayı kontrol altına alır ve mekânın bileşenleri olan kapı, pencere, duvar, merdiven ve çoğunlukla evlerin içinde var olan gizli geçitler üzerinden inceleme yapar. Bu inceleme genellikle polisiye eserlerde mekânı “tetkik etti, muayene etti” şeklinde ifade edilir. Hasta veya ölmüş bir bedenle de analogi kurulan mekân unsuru ceset ile de birlikte bir tenasüp oluşturur. Öyleyse beden-mekân kendi anlamlarından sıyrılarak bir başka ulvi bir mananın sembolik değerlerini meydana getirir. Geleneksel anlatılarda polisiye unsurlar bu bakımdan mistik bir hususiyet göstererek dedektifin hakikati aradığı, kutsal bilgiyi bulmaya çalıştığı unsur, beden ve beden üzerine inşa edilen mekân üzerinden olur. Bu mekân aynı zamanda bilimsel bir çalışma yapan bilim adamı pozisyonunda yer alan soruşturmacının laboratuvarı, önemli teknik bir mevzuda çalışan mühendisin özelliklerini taşıyan soruşturmacının çizmiş olduğu bir kroki alanı olarak da değerlendirilebilir. Hatta kimi polisiye eserlerde bu tip mekân krokilerine rastlanır. Ölüm odası, ölmüş olanın eşyalarının saklı bulunduğu odalar soruşturmacının dikkatle çalıştığı mekânlardır. Bu bir noktada sırrın saklı bulunduğu ilk bilgi alanı olarak da ifade edilebilir. Soruşturmacı mahfazaların, çekmecelerin içinde işe yarar bir ipucu ya da delil arar. Cesedi inceleyen adli bilimciler otopsi yoluyla ceset üzerinden öldürülüş şeklini, saatini belirler. Bunlar bilimsel verilerin ön kabul kısmını oluşturur. Soruşturmacı sürekli bu bilimsel verileri, kişilerden alınan öznel tanık anlatılarının aktardığı verileri depolar. Bu noktada soruşturmacı bir hafıza alanı olarak da anılabilir. Mekân daha sonra merkez çeper mantığından sıyrılıp hayali, düşsel özelliklerini de terk edip daha dünyevileşen, sıradan,

insan unsurunun etkilediği bir hususiyet gösterir. Mekân kapalı alanlardan sıyrılıp sokağa, caddeye, mahalleye açılır. Bu açılım soruşturma mekânlarındaki çeşitliliği arttırarak farklı kimliklerin sorgulamasına da imkân verir. Polisiye roman, bir kent edebiyatıdır denilebilir. Eski yeni tarihli polisiye romanların birçoğunda sürekli bir kent eleştirisi, izlenimi söz konusu olur. Polisiye romanlar, başlangıçtan günümüze bazı istisnalar hariç genellikle İstanbul ve semtlerinde geçer. Osmanlı Türk polisyelerinde İstanbul'un payitaht olmasının da etkili olmasının yanında, kozmopolit bir özelliğinin olması, ülkenin minyatürü şeklinde genel insan özellik ortalamalarının burada yer alıyor olması, etnik ve dini inanç bağlamında çeşitli kimliklere sahip olması ve yazarların genellikle İstanbul kökenli oluşları bu durumu etkiler mahiyettedir. Mekânların genel mahiyeti karanlık, loş, izbe, labirent gibi sıfatlarla vasıflandırılır. Bunlar aynı zamanda algısal olduğu için önce yazarın, sonra kurguladığı karakterlerin algıladığı olumsuz durumların birer zihin yansıması olur.

3. Zamansal Kurgu

Polisiye romana zaman unsuru açısından bakıldığında, bu türün zaman üzerine inşa edildiği anlaşılır. Basit manada, işlenen suç anı, suçun öğrenilme zamanı ve soruşturma zamanı olarak ayrılan bu tür kurgularda, zihin mekanizmasının tüm işleyişinin kurguya aksettirilmesi belleksel olana da işaret eder. Bu nedenle denilebilir ki polisiye romanda zaman, zihin-mekân-bellek üzerinden belirgin bir şekilde kurgulanır. Soruşturmacı kişinin soruşturma sırasında sürekli belleğine başvurması, hafızasını canlandırmaya uğraşması belli bir zaman örüntüsünde işlenen suç ve ardında bırakılan ipuçları ve delilleri seçmeye, sıraya koymaya ve bunlar üzerinden akıl yürütmesine imkân tanır. Hemen her polisiye romanda, belleği harekete geçiren nesnelere söz konusu olur. Gazete, kitap, defter, çekmece, vasiyetname gibi nesnelere hem belleksel olarak hem de suçlu kuran/çözen nesnelere olarak var olurlar. Suat Duman'ın *Müruruzaman Cinayetleri* isimli romanında, "Öfkeli bir kalemin ayak dirediği; kudurmuş bir belleğin zehirli dişlerini geçirdiği, samimi kendini bilmez bir hikâye gibi." (Duman, 2011: 36) şeklinde yer alan ve hikâyeyi bellekle ilişkilendiren ifadede zamanın kıyıcı/tahrip edici yönüne vurgu yapılır. Fazlı Necib'in *Cani mi Masum mu?* romanında polisiye romanlarda genelde tercih edilen zaman şeması kullanılır. Romanın şimdisinde yaşanan kahramanın geçmişi kurcalama arzusu veya mistik bir şekilde kahramanı kendi iradesi dışında geçmişe yönlendiren motivasyon kaynakları zamanı şimdi ve geçmiş düzleminde ikiye böler. Polisiye romanlarda çokça işlenen suçlu işlemeyen üzerinde bulunan zanlıları dağıtmak için yapılan soruşturma geçmişe doğru yapılan bir soruşturma olarak dikkat çeker. *Cani mi Masum mu?* romanında Doktor Refik Bey'in babasının üzerinde bulunan katil damgasını ortadan kaldırmak için giriştiği olayları geçmişe doğru akan bir zamanla aktarır.

İlk baskısı 1975 yılında yapılan Bahaeddin Özkişi tarafından yazılan *Sokakta* isimli polisiye eser de bu tip bir kurguyla yazılır. Başkişi bir polistir. Sokaktan eski arkadaşı olan birinin işlemediği ama eserin girişinde şüpheli olarak yer alan arkadaşının masum olduğunu kanıtlamak için soruşturma yapar. Bu soruşturma da basit bir cinayet soruşturması değil yitirilen değerleri okuyucuya göstermek ve bunun üzerinden de geleneksel ile modernizm arasındaki çatışmayı gözler önüne sermedir.

4. Polisiye Romanlarda Olay/Olay Örgüsü

Polisiye romanlar; olay merkezli anlatılar olmasına rağmen fiziksel hareketten çok

düşünsel öğelerin fazla oluşu olay örgüsünde dikkati çeker. Polisiye romanların olay örgüsünde en çok helezonik ve çok zincirli olay örgüsü kullanımı söz konusudur. Bu olayların temelinde ise oyun fikri yatar. “Belleklerimiz bize oyun evreninde lazım olan kuralları hatırlatıyor. Benliğimiz kendine özgü kâğıttan delillerini bellekte bulup oyuna de devam ediyor.” (Aykut: 2007: 159) şeklindeki bu oyunsallık durumu soruşturmacı ile suçlu arasında geçen çatışmanın, çekişmenin, mücadelenin metaforu haline gelir. Bu nedenle birçoğu polisiye romanda satranç, su doku gibi oyunlara atıflar söz konusudur. Oyunların hem zekâ hem de muammayı çözmek için geliştirilen strateji kurma becerilerini ölçmesi polisiye türün kurgu mantığına da uyar. Bu oyun kimi romanlarda baştan belliyken kimi oyunlarda ise sonradan başlayan bir eylem olur. Oyunun başta belli olduğu romanlarda yazar bir oyunun kartlarını dağıtır gibi her bir oyuncusunu belli pozisyonlara ayırır.

Zuhal Kuyaş'ın *Sonuncu Oda* isimli eserinde de oyunla ilgili ifadeler oldukça fazladır. Romanın başkişisi Ferruh'un, Selçuk ve komşuları Demir'in aynı masada oynadıkları oyun ile romanın kurgusuyla yapılan analogi, hem bu masaya hem de masa üzerinde oynanan oyuna simgesel özellik katar. “Oyun gayet iyi gidiyordu. Fakat aksayan bir şey vardı. Bunu Demir Bey'le eş olunca daha iyi anladı. Selçuk son derece sakin ve uysal bir oyun tarzı tutturmuştu.” (Kuyaş, 2013: 43) ve oyun sırasında teyzesi hakkında da; “Teyzesi aslında insanlarla oynamayı seviyordu. Evet etraftaki insanların, hisleriyle arzularıyla sevgileriyle tehlikeli bir oyun oynuyordu bu ihtiyar.” (Kuyaş, 2013: 46) demesi ile Ferruh Demir hakkında; “Bir şeyler tasarladığı, bundan sonrası için bir oyun hazırladığı muhakkaktı.” (Kuyaş, 2013: 160)., “Ferruh kulaklarına inanamıyordu. Teyzesi bu tehlikeli oyunu neden oynamıştı? (Kuyaş, 2013: 167) şeklinde kullanılan ifadeler polisiye eserlerin temel kurgu mantığını da göstermiş olur.

Berkan M. Şimşek isimli yazarın yazdığı *Leopold'un Sabunu* isimli romanında, kahramanı Mümtaz'ın dilinden; “Roman var ya, resmen rezillik. Roman yazmaya çalışan bir adamın romanını yazmaya çalışan bir adamın hikâyesini anlatıyor. Matruşka: Roman Yazmaya Çalışan Bir Adamın Romanını Yazmaya Çalışan Bir Adamın Hikâyesi.” (Şimşek, 2017: 49) diyerek alaya alır. Bu alaya alış edebi metinlerin *etkilenme endişesi* durumuna ve özgün bir metin olmayışına getirilen tenkittir. Olayların kurgu olarak dallanıp budaklanması ve çatallaşmasına da temas etmesi polisiye kurgusunun temel anlayışını belirtir.

Nurdan Beşergil'in *Bana Baktığın Gibi Bakma* (2010) romanında sudoku uzmanının şehirde işlenen cinayetleri çözmek için soruşturmaya dâhil olmasından bahseder. “Ne aradığımı ben bulacaktım; bu bulmacalarda adam öldüren bir kombinasyon vardı ve tek atımlık tabanca gibi bir kere öldürüyor, sonra kuzu gibi, çözenlere hiçbir zararı dokunmayan sıradan bir su doku sorusuna dönüşüyordu. Komiser'e pek çok parametre var, demiştim, doğru bilinen rakamların yerleştirilme sıralarından bulmacayı çözenin kim olduğuna, bulmacanın ne zaman çözüldüğüne ya da çözerken bir sonraki hamle olarak hangisinin düşünüldüğüne kadar göz önüne almak zorunda olduğumuz pek çok parametre var.” (Beşergil, 2010: 14) diyerek olay örgüsünün bilmece-bulmacalara dayandırıldığının ve bu bilmececin kurguya bıraktığı ipuçlarının, delillerin kahraman için birtakım ilişkiler ağını ortaya çıkardığı anlaşılır. Romanların sonunda genelde suçlu tespit edilip adalete teslim edilir. Geleneksel romanlarda oldukça fazla görülen ortadan kaybolmalar, saklı durup

sırta karışmalar ile çevrilen entrikalar olayların genel çizgisini oluşturur.

5. Polisiye Romanlarda Dil ve Üslûp

Polisiye eserlerde kullanılan dil ve üslûp genellikle dedektifin kullandığı söz varlığı, söylem biçimi, yazarın kullandığı anlatım teknikleri ve anlatıcı ve bakış açısıyla doğrudan ilintilidir. Kullanılan söylem biçimi, hitap tarzı gibi üsluba dair durumlar geleneksel polisiye eserlerde dedektif üzerinden, diğer roman kişileriyle kurulan iletişim anlamında daha mesafeli, saygılı, profesyonel ve hukuka uygun bir şekilde ifade edilirken, bu durum daha sonra özellikle politik biçimde yazılan polisiyelerde ve hard-boiled tarzı aksiyonu yüksek polisiye eserlerde; küfür, argo gibi kullanımların yoğun olduğu görülür. Birçoğu polisiye roman; gazeteci kimliğiyle yazan yazarların eserleridir. Gazetenin daha nesnel olana dönük dil ve üslûbu ile yazar muhayyilesinin gerektirdiği biçimde dilin daha düşsel-imgesel yönüyle birlikte aktarıldığı anlaşılır. Bunun en güzel örneklerinden biri Nihal Karamağralı ve Vânu'nun 1952 yılında tefrika ettiği; *Ummadık Taş Baş Yarar* isimli romanıdır. Polisiye edebiyat kurgusunun tüm yönlerinin başarıyla yansıtıldığı romanda Celal ve Güler karakterlerinin biri romancı kimliğiyle yazar figürasyonunu oluşturduğu ve muhayyel yönden eserde birtakım düşsel ve imgesel görüntüleri aktardığı; Celal karakterinin ise gazeteci kimliğiyle daha somut olaylar üzerinden ilerlediği görülür. Daha saygın bir dil kullanılan bu tip eserlerle, daha bayağı ve alt sınıftan insanların konuştuğu dille konuşulan eserlere kadar hemen hepsi okuru daha etkilemek, tuzağa düşürerek hedef şaşırtmak gibi gayelerle Batı'nın retorik dili ile Doğu'nun belâgat anlayışının gerektirdiği biçimde dil ve üslûp oluşturur. Metin baştan sona bir dil ve varlık alanını kapsar yani asıl amacın bir kurmaca metin oluşturmak olduğu polisiye eserlerin genelinde edebî bir metnin varlığı ile yokluğunu eser boyunca yapılandırılan dil sayesinde gerçekleşir. Dedektif ile suçlu arasında ve dedektif ile tüm zanlılar arasında örtük bir çatışma dili kullanılır. Sürekli birbirini manipüle eden bu iki kutupta yer alan kahramanların amacı sözün gücünü kullanarak hakikati ortaya çıkaracak saklı bilgiyi söz oyunları ve sanatları yaparak elde etmektir. Şüpheli listesinden ayıklana kişilerden sonra kalan son kişinin asıl suçlu olduğunu tam ispat ettikten sonra, dedektif ile suçlu arasında bir sahne oluşur ve bu sahne bir itiraf ve yüzleşmenin metaforu olan oda mekânında gerçekleşir. Suçlu kişi dedektife artık örtük bir biçimde değil açıkça suçlu olduğunu itiraf eder. Hukuku ve adaleti temsil eden kahramanın sözü, yalancı ve hilekâr olanın sözüne galip gelir ve suçlu teslim olur.

Polisiye romanların dil hususiyetlerinden biri de mizah, parodi ve ironi ile ilgili durumları oluşturur. Genel kanının polisiye edebiyatın ciddi ve trajik bir tür olduğu noktasında olsa da aslında birçoğu polisiye eserde mizah unsuru ağır basar. Bu mizah unsuru genellikle eserin içinde her şeyi bilen Tanrısal bakışa sahip yazarın bir karakter olarak yer alması ve suç soruşturmasına katılmasıdır. Bu yazar-karakterin suçlunun yaptığı her hamlenin ve söylediği sözün yalan olduğunun farkındadır, diğer şüphelilerin ise kendilerini aklama çabalarının komiğe dönük görüntülerini de yansıtır. Müstehzi ve hınzır bir bakış ve gülüş ardında saklı bir gerçeğin roman boyunca farkında olan yazar-karakter hem romanın diğer kişileri hem de okurun kendisiyle alay eder. Bunun yanı sıra 1914 yılında tefrika edilen *Küçük Polis Hafiyesi* isimli romanda Remzi Bey'in Sherlock Holmes okumayı çok seven 13 yaşındaki oğlu Feridun ile Alper Canıgüz'ün Alper Kamu

isimli kahramanlarının olaya çocuk gözüyle bakmaları; olay, olgu, nesnelere kendi çocuk dünyasına göre değerlendirip suçluları yakaladıkları paradoksal bir durum da dil ve üslup açısından önemlidir. Ciddi durumları ironik bir biçimde ters düz edip, otoriter ve devasa olanı bayağı ve güçsüz olanla değiş tokuş ederek okuru şaşırtır, düşündürür ve polisiyenin klişe olan tüm omurga yapısını alaşağı eder.

Polisiye romanda, katil ve dedektif sürekli birbirinin dilini ödünçler veya taklit eder. Bu taklit durumu, karşılıklı bir empati geliştirme adınadır. Polis halk hikâyelerinden gelen kılık değiştirme motifinden de kaynaklı bir şekilde sürekli kılık değiştirip suçlu veya olaydan ilgisiz birinin kimliğine girer, onun gibi hareket eder, konuşur. Bu akıllı ve oturaklı olan figürün, daha diyonizyak ve ayartıcı gücü ile hilekâr olanın dilini kullanarak ve taklit ederek kandırmadır.

Polisiye eserlerde bu nedenle karakterin iç dünyası oldukça karmaşık ve yazar tarafından gösterilmek ve anlatılmak istenen içsel bir dilin de varlığına işaret eder. Bu dil, iç monolog, iç çözümleme, zaman zaman da bilinç akışı gibi teknikler kullanılarak okura dolaylı/doğrudan yansıtılır. Burada önemli olan durum ise bu zihni sürecin okur tarafından bilinmesinin yanında polisiyenin açığa çıkartmak kadar, sürekli örten ve gizleyen bir dili de tercih etmesidir. Her şey olayların sonunda kendini belli eder. Bu belli olan hakikat geleneksel anlatılarda kutlu ve mutlu bir bilgi iken modern romanlarda gerçeğin rahatsız ediciliği ön plandadır.

6. Suçu Kuran/Çözen Nesnelere

Polisiye edebiyat zaman ve mekân olduğu kadar aynı zamanda nesne temelli bir edebiyat türüdür. Yazar; suçun oluşmasında ve çözülmesinde etkili olan nesnelere ağırlık verir. Özellikle göstergebilimin imkânları çerçevesinde de değerlendirilebilecek bir gösteren gösterilen ilişkisinde dedektif kod çözücü olarak görünen ve gösterenin ardında görünmeyen ve gösterilenleri tespit etmeye çalışır. Aynı zamanda gösteren ve gösterilen arasındaki sıkı bağı tekrar kurmayı arzular. Adaletin tesis edilmesi, suçlu olmayanın zanlı koltuğundan çekilip alınması uğruna canhıraş bir şekilde ipuçları, deliller, iz ve işaretleri toplamaya çalışan dedektif için birçok kez kurban ve caninin olay yerinde bıraktığı kıl, kâğıt parçaları, düğme gibi kişisel tarzı ve tavrı yansıtan ipuçları ile çözümün ilk adımını oluşturur. Bunun yanı sıra geleneksel tarzda yazılan polisiyelerde teker, ayak izi, kan lekeleri, parmak izleri, suçlu tarafından bilinçli bırakılan ikonik parçalar gibi unsurlar ipucu özelliği gösterir. Çeşitli kurum ve kuruluşlardan edinilen resmî evrak bilgileri, tanık ifadeleri, eseri belleksel alana taşıyan zamanı geriye çeviren defter, mektup, not kâğıtları gibi içsellik samimi şekilde yansıtıldığı kişisel metinler ipucu ve delil özelliği gösterir. Özellikle geleneksel tarzda yazılan polisiye eserlerde geçmişten getirilen ve geçmişin kını, garezi ve hıncını bir sembolü olan kolektif bir bilinç dışının romanın şimdisine düşürdüğü elma gibi düşen, elmas veya değerli farklı bir maddenin muammayı kurduğu da görülür. Bunların yanı sıra polisiye romanlarda kurguyu anıştıran kurguya atıfta bulunan, metaforlaştıran birtakım nesnelere ağı söz konusu olur. Masa, perde, fotoğraf, oda gibi nesnelere mekânlar gibi birçok nesne kurgunun metin içi göstergeleri olur.

7. Anlatım Biçimlerine Göre Polisiye Roman

Polisiye romanlar birtakım anlatım biçimlerinden istifade edilerek kurgulanabilir. Bu

anlatım biçimleri polisiye kurgunun yanında farklı kurgu olanaklarına da yer verir. Klasik/geleneksel, tarihi/politik, komik/ironik, fantastik, felsefi/psikolojik, post modern biçimlerde kurgulanabilir. Özellikle klasik kurgulu yapıların post modern biçimde yazılan polisiye eserlere kaynaklık ettiği ve birçok yerde post modern edebiyatın anlatım tekniği olan üstkurmaca tekniğini kullandığı anlaşılır. Başlangıçtan günümüze kadar, üst kurmaca tekniği yazarların ister bilinçli ister bilinçsiz şekilde olsun bir şekilde kurguda kullandığı görülür. Polisiye eserlerde kendi türüne bu kadar çok atıfta bulunan başka bir roman türü yok denilebilir.

Başlangıçtan beri politik bir hususiyet gösteren polisiye tür; değişen ve gelişen güç ilişkilerini devlet/vatandaş/illegal yapılar üzerinden aktarır. Polisiye eserlerin başlangıçta devletçi, milliyetçi bir ideolojide yazılması, sınıf kavramları üzerinden aristokrat olanları mülkiyet ve otorite açısından eleştiriye tabi tuttuğu ve bu üst sınıfın dibini oymaya çalıştığı görülür. Daha sonra özellikle casus romanları denilen ve politik polisiye roman kategorisinde değerlendirilen roman türünün, milliyetçi bir şekilde hareket edip düşman devlet unsurlarını bertaraf etmesi ve ulusal bağımsızlığa, güvenliğe verilen önemi dile getirmesi söz konusudur. Bu sonrasında 60 ve 80 darbelerinin ardında bıraktığı psikolojik travmanın, usulsüz gözaltı ve tutuklamaların altı çizilerek kurgulandığı ve polisin belki de ilk kez olumsuz ve karşıt güç olarak değerlendirildiği roman örneklerini oluşturur. Bunun yanı sıra 1990'lı yıllarda faili meçhul cinayetler olarak düşünülen cinayet örneklerine de yer verildiği görülür. Günümüzde ise özellikle iktidara muhalif olarak etnik ve ideolojik kimlikler üzerinden bir söylem geliştirilir. Örneğine az rastlansa da Gezi olayları ve 15 Temmuz olaylarına da temas eden polisiye eserlerin varlığından söz edilebilir. Bu tip politik eserlerin kurgulama yöntemleri diğer biçimlere göre biraz farklılık gösterir. Bu tip romanlarda kahraman daha sert ve olanakları kısıtlı bir sosyal/siyasal ortamda mücadele eder. Karakterlerin güvenilirlik onayları romanın son anına kadar devam eder. Kahraman-hain ikileminin ve pozisyonunun çok çabuk değişebildiği bu tip eserlerde her şey şifreler ağına dönüşür. Denilebilir ki bu tip polisiye eserlerde kendi içinde kendine has bir dil ve şifreleme sistemi geliştirilir.

Komik/ironik biçimde yazılan polisiye eserler de genellikle türün klişeleşen unsurları üzerinden parodi yapılarak yeni ve farklı dil ve üslûp imkânlarına yer verir. Bu bir anlamda geleneksel polisiye türe getirilen bir eleştiri örneği olsa da esas amaç yine polisiye kurguyla sosyal/siyasi/iktisadi eleştiriler yapmaktır. Buna, Alper Canıgüz 'ün Alper Kamu, Murat Menteş'in Afili Hafiye, Algan Sezgintüredi'nin Vedat ve Tefo serisi örnek gösterilebilir. Bu tip romanların en belirgin özelliği ise bakış açısı, dil ve üslûp özelliklerinde oluşan farklılıklardan ileri gelir.

SONUÇ

Polisiye edebiyatın kahraman, mekân, zaman ve nesne arketiplerini oluşturan geleneksel polisiye edebiyatın Tanrı temelli bir özellik arz ettiği, olay, durum ve olgulara getirilen hâkim bakış açısının genellikle mistik-mitik bir anlayışın ürünü olduğu görülür. Bu durum yazarlarca tercih edilen değil, yine aynı kurgu içinde gerçeği, somut olanı, akla ve mantığa yatkın olanı telkin ederek okurun mistik ve mitik öğelerle karşılaştırmasına imkân verecek tarzda kurgulaması durumunu oluşturur. Polisiye yazarların hemen hepsi başlangıçtan günümüze kadar dogmatik unsurları dışlayan, düşünme ve sorgulamaya

kıymet veren bir kimlikle yer alırlar. Polisiye roman türünün diğer bir özelliği de başlangıçtan itibaren karakterleri, zamanı, mekânı ve nesnelere çok boyutlu yapılarıyla aktarmalarıdır. Bu edebiyat eleştirilenlerince göz ardı edilen bir durumdur. Polisiye edebiyatın edebi bir dili ön plana çıkarmayıp kurguya öncülük vermesi, diğer edebi türlere göre kurgu bakımından daha boyutlu bir yapıda olması önemli bir farklılıktır. Bunun yanı sıra çizilen karakterlerin başlangıçtan beri içsel yönünün okura modern edebiyat teknikleriyle aktarılması da türü başlangıçtan beri modern bir tür haline getirir. Denilebilir ki eski zamanlı polisiye eser örneklerinde bile modern dönem eserlerinde kullanılan tüm teknik ve yöntemlerin var olduğu, sosyal, siyasal, politik açıdan çağın gereklerine uygun eleştiriler getirdiği görülür. Çalışmamızın ana fikirlerinden olan Türk polisiye edebiyatının Ahmet Ümit ve birkaç tanınmış yazardan ibaret olmadığı, başlangıçtan beri politik bir edebiyat olduğu, ruhsal ve psikolojik öğelerin irdelenmesinin başlangıçtan beri yapıldığı, belleksele unsurların türün ana omurgasını oluşturduğu gibi önemli iddiaları oluşturur.

KAYNAKÇA

- Aykut, A. Sait (2017), "Varlık, Benlik, Hatırlayış ve Unutuş Üzerine", **İzdiham Dergi**, Erişim adresi <https://www.izdiham.com/a-sait-aykut-varlik-benlik-hatirlyayis-ve-unutus-uzerine/>
- Beşergil, Nurdan (2010), **Bana Baktığın Gibi Bakma**, Can Yay., İstanbul.
- Duman, Suat (2011), **Müruruzaman Cinayetleri**, Kavis Yay. İstanbul.
- Erak, Erva Vasıf (1945), **Bir Cinayet Daha**, Ak-Ün Basımevi, İstanbul.
- Eziler Kiran, Ayşe – Eziler Zeynel (2003), **Yazınsal Okuma Süreçleri**, Seçkin Yay., Ankara.
- Güzel, Ekrem (2022), **Roman Tahlilinde Tür, Kurgu ve Kurmaca Meselelerine Dair Bazı Dikkatler Metin Tahlilinde Yeni Yaklaşımlar II**, (Ed. Selçuk Çıkla- Bekir Şakir Konyalı), Çolpan Yay., Ankara.
- Kuyaş, Zuhâl (2013), **Sonuncu Oda**, Labirent Yay. İstanbul.
- Neocleous, Mark (2013), **Toplumsal Düzenin İnşası Polis Erkinin Eleştirel Teorisi**, (Çev. Ahmet Bekmen), h2o kitap, İstanbul.
- Şahin, Veysel (2017), **Turgut Uyar'ın Şiirlerinde Ben ve Ötekinin Görüntü Düzeyleri**, Akçağ Yay., Ankara.
- Şahin, Veysel (2018), "İstanbul'un Bir Yüzü Romanında Kişiler Dünyası", (Ed. Ramazan Korkmaz -Veysel Şahin), **Romanda Kişiler Dünyası** (ss. 25-43), Akçağ Yay., Ankara.
- Şahin, Veysel (2023), **Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Kronotopsal İmgelem** (Zamanın İçinde Mekân, Mekânın İçinde Zaman), Akçağ Yay., Ankara.
- Şimşek, Berkehan M. (2017), **Leopold'un Sabunu**, Koç Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Üyepazarıcı, Erol (2008), **Korkmayınız Mister Sherlock Holmes Türkiye'de Polisiye Romanın 125 Yıllık Öyküsü** (1881-2006), Maceraperest Yay., İstanbul.